

Brahetrolleborg som eksponent for det moderne

Indtryk fra Brahetrolleborg skolekommissionsprotokol

Af Ingrid Markussen

I 2014 fejres 200-året for 1814-skolelovene, der gav landet et så ensartet skoletilbud som muligt for både land og by, hovedstad og hertugdømmer. I Korinth på Fyn fejres i 2014 også 230-året for indførelsen af nyt skolereglement på Brahetrolleborg. Sammen med skolerne på Lindenberg i 1786 og Christianssæde i 1790'erne blev skolereglementet på Brahetrolleborg fra 1783/84 et mønster for 1814-skolelovene.

Reventlows skoleimperium

Som en reel påmindelse om, hvad der skete på godset i 1783/84, opbevares Johan Ludvig Reventlows skolekommissionsprotokol i dag – forsvarligt låst inde i et pengeskab – i det skolemuseum, som er indrettet i Gærup gamle skole, en af de nye skolebygninger, som blev opført på godset i forbindelse med skolereformerne. Det er denne kilde, som den foreliggende artikel vil præsentere ved at vise nogle af de moderniseringstanker, som kom til udfoldelse på godset. Artiklen vil dog tillige vise en side af skolereglementet på Brahetrolleborg, der ikke blev godkendt, da de store skolelove af 1814 skulle gennemføres.

Lokalbefolkningen og specielt nyttilkomne i kommunen aner meget lidt om, at her skabtes forudsætninger for den undervisning, som vi i dag finder helt naturlig: at piger får samme undervisning som drenge i alle fag; at børn ikke skal lære at læse ved hjælp af Luthers lille katekismus, men ved at bruge en læsebog, der inddrager hverdagen i læsestykkerne; at elever ikke plages af udenadslære af religiøse tekster eller risikerer at møde en vred og straffende lærer i skolestuen, at forældre er velkomne til at overvære undervisningen i skolen, at børn skal lære at tænke og reflektere og udtrykke egne tanker i mundtlige samtaler og i skriftlige prøver. Det lyder helt moderne – og det var det! I Brahetrolleborgs opdragelse til det moderne lå, at skolen skulle give eleverne forudsætninger for som voksne at agere i samfundet som selvstændige og kritiske medborgere, der var parate til at deltage aktivt i lokalsamfundets anliggender.

J.L. Reventlow (1751-1801), ejer af baroniet Brahetrolleborg, havde allerede årene forud for skolereformerne indført medindflydelse for bønderne på egne anliggender, når det drejede sig om landboforhold. Han rådførte sig således med en bonderepræsentation på otte personer i alle landboanliggender, lod bygge et

ottekantet bord til forhandlingerne på godset og kaldte gruppen sin bonderigsdag. I skolereformernes lokale styrelse, skolekommissionen, hvor skolekommissionsprotokollen blev ført, indgik tre repræsentanter for forældrene. Han indbød alle i skoledistrikterne til at overvære skolernes halvårslige eksamen, og han så gerne, at forældre mødte op i skolerne og overværede undervisningen. Det siger næsten sig selv, at en sådan modernisering måtte føre til skepsis og modstand, og en del af den modstand er ikke svær at forstå.

Den lokale befolkning i dag kender Brahetrolleborgs skolehistorie ud fra de tre skolebygninger, som endnu står næsten uberørte af tidens tand: Gærup og Grønderup skoler fra 1783 og 1786, grundmurede, rummelige og harmoniske skolebygninger med stråtakte tage, hvor Gærup Skole i dag fungerer som folke-mindesamling og skolemuseum, og hvor Hågerup Skole, der blev bygget i 1804, ligesom Grønderup Skole nu fungerer som privatbolig. Alligevel er det nok navnet Bernstorffsminde, navnet på en populær efterskole, der giver de fleste historiske associationer. Navnet er gået i arv fra Reventlows tid, hvor navnet var knyttet til et stort bygningskompleks, der blev revet ned midt i 1800-tallet. Bygningskomplekset, der bestod af hoved- og sidebygninger, lærerboliger og værksteder, lå omtrent på det sted, hvor efterskolen ligger i dag.

Komplekset rummede to uddannelsesinstitutioner: et seminarium og en international kostskole. Begge institutioner fik navnet Bernstorffsminde. Seminariet, der i de første år hed Brahetrolleborg Seminarium, blev oprettet 1794, og bygningen stod færdig i 1797. Så kom kostskolen eller filantropinet, den gang kaldt "pensionsanstalten på Brahetrolleborg" til; navnet fik institutionerne efter statsminister A.P. Bernstorff, som døde i 1797. Som navngivningen antyder, stod Reventlow i idémæssig gæld til Bernstorff; det gjaldt især hans omfattende landboreformer. Havde Reventlow givet sine børneskoler navn efter betydningsfulde samtidige levende personer, ville han formentlig have valgt navnet Wendtsminde til en af dem. Carl Wendt havde været brødrene Reventlows mentor under deres studieår, og han forblev en nær ven af familien. Wendt overlevede Reventlow, og hans navn blev først knyttet til Grønderup Skole efter Wendts død i 1815. Gærup Skole fik efter J.L. Reventlows hustru Sybilles død i 1828 navnet Sybillesminde, mens Hågerup Skole allerede ved opførelsen i 1804 fik navnet Ludvigsminde efter den i 1801 afdøde J.L. Reventlow.

Landskabet under godset kom til at blive præget af de forskellige skolebygninger. Foruden de tre børneskoler i Gærup, Grønderup og Hågerup var der spindeskolen i Korinth, seminariet og den internationale kostskole i Hågerup med en prægtig toetagers hovedbygning og sidebygninger, lærerboliger med haver og værksteder, og en samtidig sagde, at seminariet og kostskolen i sig selv udgjorde en hel lille by. Folketællingen i 1801 kan da også bekræfte billedet, fordi her boede ca. 100 af sognets i alt 1400 indbyggere.

Der foregik dog også anden form for undervisning end de regulære skoleuddannelser. Søndag eftermiddag var der undervisning for konfirmerede, som ønskede at forbedre og udvide deres skolekundskaber, og desuden var der aftensko-

le for de voksne med skriveundervisning, avislæsning og læsning af f.eks. *Ove Mallings Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere*, der i 1775 blev udgivet som lærebog til latinskolen.

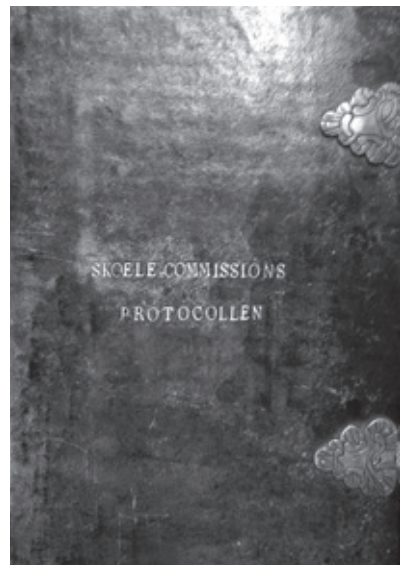
J.L. Reventlow havde således omkring 1800 opbygget et helt lille skoleimperium med tre børneskoler, spindeskole, international kostskole og seminarium samt eftermiddags- og aftenundervisning. Centrum i skoleimperiet udgjorde børneskolerne.

Skolekommissionen og dens protokol

Jeg vil i en kommende bog om skolereformerne på Brahetrolleborg vise den idé-mæssige baggrund for skolereformerne og samtidig gå tæt på lokalbefolkningens reaktioner og modstand. I artiklen vil forfatteren lade læserne følge med ind i kommissionsprotokollen, der viser, hvordan godset søgte at implementere det nye skolereglement.

Mens seminariets og kostskolens bygninger er væk, og kilderne til dem er sparsomme, har vi i skolekommissionsprotokollen fra Brahetrolleborg en enestående mulighed for systematisk at følge udviklingen i de tre børneskoler. Ingen historiker har indtil videre systematisk gennemgået skolekommissionsprotokollen.¹ Protokollen, der er på 645 håndskrevne sider, blev ført fra 1784 frem til 1837. Den giver således kontinuerlige oplysninger om skolevæsenets udvikling over mere end 50 år. Blandt andet vil det være muligt at se, om Brahetrolleborg efter 1814 kunne føre en parallel skolepolitik, eller om man måtte rette ind efter den lovgivning, som nu blev gældende for hele landet.

Skolekommissionsprotokollen fra Brahetrolleborg – en smuk læderindbundet protokol i folioformat – er ført 1784-1837. Den giver i de første to årtier usædvanlig detaljerede oplysninger om de tre godsskolars udvikling. I ekstraordinære tilfælde forvandler protokollen sig i denne tid til en retsprotokol, hvor skriveren refererer de førte drøftelser og specielt J.L. Reventlows fremlagte synspunkter. Til skolekommissionsprotokollen føjede sig flidsjournaler, der blev ført af de enkelte lærere, og ekstrakter for enkelte sager, der blev behandlet. Enkelte flidsjournaler er bevaret, men alle ekstrakter er forsvundet (Foto: Ingrid Markussen).

¹ I en kommende bog om Reventlows skolereformer på Brahetrolleborg vil skolekommissionsprotokollens oplysninger udgøre grundmaterialet frem til Reventlows død i 1801.

Den brahetrolleborgske protokol er uden tvivl Danmarks smukkeste skolehistoriske kilde. Det er en murstenstyk protokol i folioformat, indbundet i læder med to store sølvspænder som lukkemekanisme. Navnet skolekommissionsprotokol ses med guldtryk på forsiden. På ryggen anes en anden funktion, som protokollen skulle have haft: "Mejeriprotokol" står at læse med næsten udvisket skrift. Protokollen er ført med sirlig gotisk håndskrift. Det var oftest godsets forvalter, der skrev referat af skolekommissionens møder, og forvalter Johan Martin Fasting var en meget dygtig skriver.

Skolekommissionen, som blev oprettet i 1783, havde et fast antal medlemmer på otte personer. Blandt de faste var foruden Reventlow selv sognepræsten C.C. Birch, som var Reventlows faste støtte frem til 1799, hvor han søgte væk fra sognet og blev præst i Assens. Forvalter Fasting havde det daglige ansvar for skolevæsenets praktiske udformning og var som nævnt referent under møderne. De tre lærere var selvskrevne medlemmer og førte somme tider protokollen. I de to første år var degnen Christian Mølmark med i kommissionen som lærer i Hågerup, men bad sig fritaget 1786. Herefter var alle tre lærere seminarieuddannede fra Kiel Seminarium, der var oprettet i 1781 af Reventlow-familiens gode ven Johan Andreas Cramer. De første seminarieuddannede lærere var Christian August Schmidt, Johannes Hansen Pade og Hans Erichsen. Endelig bestod kommissionen af tre repræsentanter fra bønderne, en fra hvert skoledistrikt.

Til de faste medlemmer af skolekommissionen kom, som årene gik, nye medlemmer fra seminariet, filantropinet eller pensionsanstalten, Reventlows privatlærere og hans særlige rådgiver i pædagogiske anliggender, Peter Villaume. Deltagerantallet kunne således være oppe på 10-12 medlemmer.

J.L. Reventlow og skolekommissionens første år.

Skolekommissionsprotokollen blev indviet af Reventlow søndag 28. december 1783. Da undervisningen begyndte umiddelbart efter, fandt det første møde i skolekommissionen sted i februar 1784. Kommissionen mødtes herefter næsten hver måned. Ved kommissionsmøderne fremlagde de tre lærere deres flidsjournaler, og man begyndte drøftelserne med at undersøge, hvad der var passeret i de enkelte skoler siden sidst. En person manglede helt frem til oktober måned 1784 i skolekommissionen – Johan Ludvig Reventlow. Han lod pastor C.C. Birch og forvalter Fasting stå for det store administrative arbejde med at få skolevæsenet ind en god gænge. Der kan forekomme besynderligt, men har en naturlig og delvis dramatisk forklaring.

I april 1784 skulle kronprins Frederik konfirmeres. Flere måneder forud var der indgået hemmelige forhandlinger mellem den unge kronprins og en kreds af godsejere og embedsmænd, som ville styrte det konservative Guldbergstyre, som bl.a. havde afskediget A.P. Bernstorff. Blandt de involverede i det planlagte statskup var begge brødrene Reventlow. Johan Ludvig Reventlow blev i løbet af foråret sendt til Bernstorffs gods Dreilützov i Holsten med fuldmagt fra den 14-åri-

ge kronprins for at drøfte en magtovertagelse. Så gik turen tilbage til København, hvor Johan Ludvig på dette tidspunkt fungerede som 5. deputeret i Rentekammeret. Vi ved, at han nætterne inden statskuppet holdt vagt ved kronpinsens gemakker for at forhindre en kidnapning, alt imens hans bror, Chr. Ditlev Reventlow, udformede de dekreter, som skulle udfærdiges på konfirmationsdagen. Han må hele foråret have været alt for optaget af, hvad der skete og skulle ske i København, til at kunne overvære skolekommissionsmøderne på Brahetrolleborg. Efter det vellykkede statskup 14. april 1784, som var en forudsætning for Reventlows gennemførelse af landboreformer og for den videre udvikling af hans skolereglement, blev der ikke levnet mere tid til skolearbejdet på godset. Nu skulle der handles landspolitisk! I maj måned forestod Reventlow således en stor undersøgelse af de kabinetsordrer, der var udstedt af Guldberg. I juli måned indleverede han en fyldig betænkning om nedsættelse af en landbokommission for at reformere krongodset i Nordsjælland. Han blev selv medlem af den såkaldte Lille Landbokommission, som blev nedsat i efteråret, og som straks gik i gang med arbejdet. Derfor er det først i november 1784, at Reventlow fik tid til at koncentrere sig om sine egne skoler. Frem til sin død i 1801 er han herefter kun undtagelsesvis fraværende fra skolekommissionsmøderne.

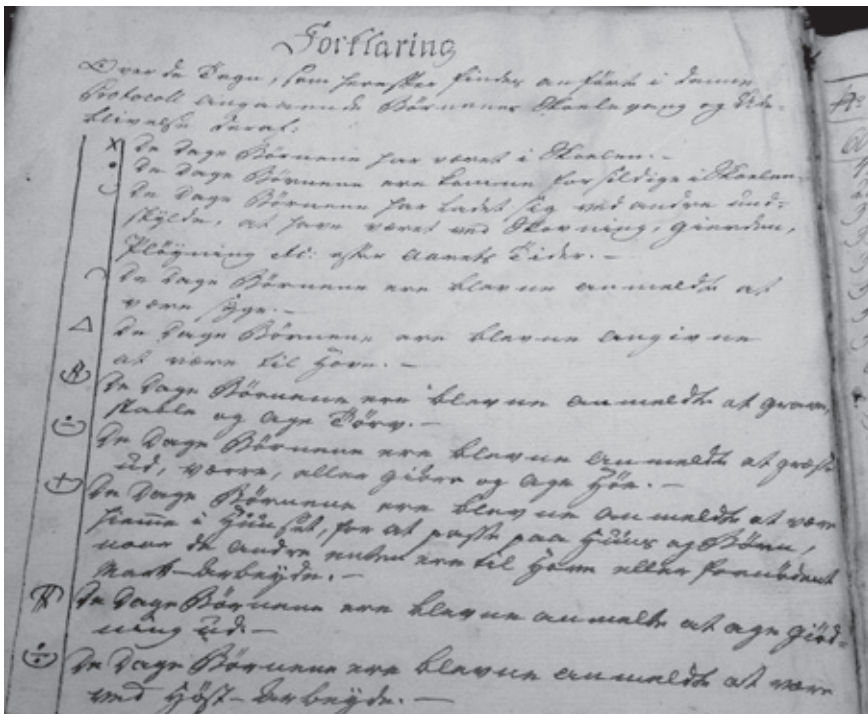
Efter protokollen at dømme var både sognepræst og forvalter godt klædt på til opgaven til at gennemføre det nye skolereglement – selv uden grevens tilstedeværelse. Der er ingen klar forskel på forhandlingerne, som de er refereret i protokollen, før og efter Reventlow selv tog fat.

Forsømmelser

Ifølge skolereglementet af 1783 skulle alle sognets børn gå i skole fra det fyldte 6. år til konfirmationen og evt. længere, hvis de ikke havde opnået et acceptabelt kundskabsniveau. De skulle møde hver dag, hvor de yngste, som lærte at læse, skulle gå i skole to timer om eftermiddagen og de ældste fire timer om formiddagen. Den ny skolegangsordning var et stort indgreb i forældrenes ret til børnenes arbejdskraft. For at forstå, hvor stort et indgreb den daglige skolegang var, må man kende skolegangsordningen før 1783, som var den samme i alle landets skoler. Før 1783 var børnene nok tilmeldt skolen igennem en årrække, og forældrene betalte læreren i naturalier for deres skolegang, evt. også i et pengebeløb for skolebøger og ekstra undervisning i skrivning og regning. Men forældrene sendte børnene i skole, når de mente, at de kunne undvære dem der hjemme. Ofte begyndte børnene skolen i 4-5 års alderen, og de blev først udskrevet af skoleprotokollen efter konfirmationen. Men skolegangen var sporadisk med mange og lange afbrydelser. Efter at de elementære læsefærdigheder var indlært og katekismen lært udenad, forsvandt børnene i flere år, og de mødte som regel først op nogle måneder før konfirmationslæsningen. Det var forældrene, der bestemte, og lærerens opgave var at indprente deres børn den udenadslære, som de skulle være i besiddelse af for at blive konfirmerede og komme ud af skolen igen. På den baggrund var det en stor forandring, at de nu ganske vist skulle begynde se-

ner, men at alle skulle gå i skole hver eneste dag igennem en årrække, selvom det kun var et par timer hver dag.²

Forsømmelserne fylder meget i skolekommissionens drøftelser gennem alle år, og de fortæller os, at den obligatoriske og kontinuerlige skolegang var svær at håndtere for forældre og lokalbefolkning. De bevarede flidsjournaler fra Gærup og Hågerup skoler viser, at der fra begyndelsen af var udviklet et sæt på 10 symboler til at markere lovlige og ulovlige forsømmelser. Dertil kom årstidsrelaterede grunde til skoleforsømmelser såsom hårdt vintervejr, oversvømmede bække eller ufremkommelige veje visse dele af året. Disse grunde blev tit benyttet.

(Foto: Ingrid Markussen)

I flidsjournalen har lærerne benyttet sig af et sindrigt tegnsystem til hurtigt at notere elevernes skolegang. Et kryds ved siden af elevernes navne og skoledage viste, hvilke dage de var kommet i skole, et punktum viste, hvor mange dage de var kommet for sent i skole, en op- og nedvendt halvmåne hvilke dage de var noterede for sygdomsfravær, en trekant for hvilke dage børnene havde “været til hove”, altså hjulpet med hoveriarbejde. Det nederste tegn viser, hvilke dage børnene var ude på høstarbejde. Tegnsystemet gav med tiden lærerne et godt overblik over de enkelte familiers syn på værdien af skolens arbejde. Af de tre flidsjournaler, der må have været fra skolereglementets start i 1784, er kun skoleprotokollen fra Gærup og Haagerup bevaret. (Foto: Ingrid Markussen).

² Se herom Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen: “Da læreren holdt skole. Før 1780”. Bind 1 af *Dansk skolehistorie* (2013).

Over tid kan man på den måde følge hvert enkelt barns skolegang gennem hele skoleforløbet. Flidsjournalen blev samtidig en dokumentation af den tid, læreren havde haft til rådighed til sin undervisning, og det fik en af dem, Johannes Hansen Pade brug for, da han i 1795 modtog en klage fra forældrene over dårlig undervisning. Ved hjælp af flidsjournalerne kunne han dokumentere, at mange af de såkaldte "klagebørn" havde store forsømmelser, og at de først var begyndt i skolen op til 2-3 år efter det fyldte 6. år, hvor skolegangen skulle begynde. Da flidsjournalerne også var udstyret med særskilte symboler for eksempelvis "nemme børn" dvs. indlæringsnemme, kunne han også dokumentere, at mange af klagebørnene var noteret som "tungnemmede" eller "sennemmede". Protokollen blev et vægtigt bevis for Pades duelighed som lærer og afgørende for, at forældrene ikke fik ram på ham.³

Skolebøger

Under de første skolekommissionsmøder blev det fastlagt, hvilket undervisningsmateriale lærerne skulle undervise efter. Protokollen viser, at ved Hågerup og Gærup skoler, hvor den nye undervisning gik i gang i 1784, havde degnen Mølmark og skoleholder Schmidt fået udleveret fem bøger: F.E. von Rochow: *Børnevennen* (1784), J.H. Campe: *Kort Sædelære for Børn* (1777), biskop J. Ramus *Gudelige Psalmer* (1781), H.J. Birchs *bibelske Historie* (1774-75) og C.F. Gellerts *Aandelige Ode og Sange* (1777). De fem bøger var altså udgangspunktet for den ny skoleundervisning, og i marts blev der føjet ti nye titler til:

- 1 bibel i stort kvartformat,
- En bibelhistorie af Birch,
- 10 eks. af Det Nye Testamente
- 6 eks. af de ny salmebøger (1 i sort bind og forgyldt snit)
- 1 eks. af C.F. Weisses *Sange for Børn* (1778)
- 30 eks af E. Pontoppidans liden forklaring
- 1 eks. af C. Cramers regnebog *Arithmetica tyronica* (1735)
- 1 eks. af P.C. Abildgaards *En dansk Heste- og Qvæg-Læge* (1770)
- 1 eks. af *Udtag af Danmarks og Norges og Holstens Historie* ved P.F. Suhm (1781)

Sammenlignet med det undervisningsmateriale, som traditionelt blev anvendt i landsbyskolernes undervisning, må det siges, at der var sket lidt af en revolution på Brahetrolleborg. Oversigten giver os derfor et indtryk af, hvad et moderne skolesystem krævede af materialer. Fra reformationen havde undervisningsmateriale kun bestået af 6-8 bøger brugt gennem hele undervisningsforløbet – for-

³ En gennemgang af klagesagen mod skoleholder Johannes Hansen Pade vil indgå i fremstillingen om skolereformerne på Brahetrolleborg.

uden katekismus og katekismeforklaring, en abc eller fibelbræt til begynderlæsningen, en evangeliebog, evt. salmebog og Det Gamle og Det Nye Testamente. Dette var blevet præciseret i skoleforordningen af 1739, der også havde bestemt, at katekismeforklaringen skulle være Erik Pontoppidans *Sandhed til Gudfrygtighed*. Hertil kom en regnebog for dem, hvis forældre betalte ekstra for denne undervisning. Skrivning lærtes ofte ved lærerens egne forskrifter.

Forruden de nævnte 15 titler, som lærerne på Brahetrolleborg modtog ved skolernes begyndelse, havde J.L. Reventlow i marts 1784 indkøbt to større værker, som skulle cirkulere blandt lærerne: Holbergs komedier i to bind (1724-25) og Samuel Richardsons *Sir Carl Grandesons Historie* i syv bind (1780-82). Senere kom mange nye bøger til, de fleste til lærernes forberedelse. Hvad enten børnene fik alle de nye bøger i hånden eller fik fortalt indholdet af dem gennem lærernes undervisning, må der have åbnet sig en ny verden for børnene. Ikke alle bønder var begejstrede. Man talte i enkelte kredse nedladende om "de højlærde skoler" på Brahetrolleborg.

Bøgerne havde et tydeligt afsæt i oplysningstidens pædagogik, og flere af dem var præget af tysk oplysning. *Børnevennen, en Læsebog for Landsbyskolerne*, var blandt lærerens først udleverede bøger. Bogen havde haft stor succes i Tyskland, siden den udkom første gang i 1772 under en anden titel. Forfatteren, Fr. E. von Rochow, Reventlows pædagogiske forbillede, udviklede bogen gennem en del år, og i 1776 udkom læsebogen under titlen *Der Kinderfreund*. Bogen blev første gang oversat til dansk af J.E. Pingel i 1777. I 1784 kom der en ny udgave, hvor Weisses sange indgik som et tillæg. Denne udgave, som blev anvendt på Brahetrolleborg, udkom på J.L. Reventlows foranledning, formentlig også bekostet af ham. Oversætteren Jacob Wolf tilegner i hvert tilfælde bogen til Reventlow og takker ham i højstemte vendinger for hans iver for skolesagen. *Børnevennen* er uden enhver tvivl omdrejningspunktet i Reventlows nye pædagogik. Ved hjælp af den kunne han afhjælpe det gab, som ifølge sognepræsten C.C. Birch altid havde været mellem abc/fibelbræt og katekismus. Det vil sige, at nu udskød man læsningen i katekismen, til *Børnevennens* moralske fortællinger var læst igennem og bearbejdet i undervisningen ved katekisation.

Børnevennen blev i de følgende årtier skolernes hovedbog, fordi læseindlæringen og den moralske opdragelse begyndte med den. Den blev, som vi ser, til at begynde med kun udleveret i et eksemplar, så børnene må have skiftedes til at læse i den. Senere fik skolerne flere eksemplarer, så børnene kunne låne dem hjem og vise den til forældrene. Det skulle vise sig, at en del forældre slet ikke forstod, hvordan bogen skulle bruges, og blev misfornøjede, da de opdagede, at børnene ikke kunne læsestykkerne udenad. *Børnevennen* var en læsebog, som ikke bare gav moralske fortællinger, men også nyttige hverdagshistorier fra livet i bondesamfundet. En fortælling drejede sig om nytten af at ophæve fællesskabet, en anden om, hvordan man kunne holde bier, uden at naboen blev generet. De fleste historier var fortalt i dialogform, hvor der udspandt sig en samtale mellem en ung person og en voksen, klog rådgiver.

Blandt de andre bøger, som lærerne efter 1784 skulle undervise efter, var en kort sædelære for børn. Der angives ingen titel, men mon ikke det var Campes *Kort Sædelære for Børn*, hvis første udgave udkom i 1777, og hvor en udgave fra 1793 blev oversat af Matthias Christensen. Campe var den tyske oplysningspædagogikens førende læsebogsforfatter, bl.a. til den succesombruste *Robinson Crusoe*. Den ser dog ikke ud til at have indgået i skolernes pensum.

Desuden havde lærerne modtaget et eks. hver af Hans Jørgen Birchs bibelhistorie, *Det gl. og ny Testaments Historie til Brug for Ungdommen og Almuen i Danmark og Norge*, som var udkommet første gang i 1782, og senere kom i syv oplag frem til 1811. Hans Jørgen Birch var bror til sognepræsten C.C. Birch, der var Reventlows tro hjælper i skolereformen. H.J. Birch var en kendt lærebogsforfatter og har formentlig kunnet støtte sin bror i hans pædagogiske arbejde på Brahetrolleborg. Så tæt på hinanden var de to brødre, at en af tidens pædagogiske forfattere, Matthias Christensen, tog fejl af dem, og i *Minerva* 1794 angav C.C. Birch som forfatter af en ny læsebog. Den bog, han må have ment, er imidlertid udgivet af Hans Jørgen Birch, *Nye ABC eller Stave- og Læsebog for Børn i Danmark og Norge* (1790) ved H.J. Birch, sognepræst i Glostrup. Birch omtaler her en tavle på væggen med "Rænder", hvor man kunne skyde løse bogstaver ind i og tage dem ud igen. Børnene skulle stå i ring rundt om tavlen og blive undervist. Hvorvidt denne læsebog blev brugt på Brahetrolleborg vides ikke, men metoden er formentlig den, der blev anvendt.

Det er bemærkelsesværdigt, hvor meget sang betød i den ny pædagogik. Der blev uddelt flere salmebøger til hver skole, men hvilken? Der kan være tale om forskellige salmebøger, da det var almindeligt at benytte titlen "Den ny Psalmebog" om nye udgivelser, f.eks. B.C. Ægidius, *Den nye Psalme-Bog* (Flensburg 1717) eller *En ny og fuldkommen Dansk Psalme-Bog* fra 1709. Mest troligt er det, at det er tale om Erik Pontoppidans *Den nye Psalmebog* fra 1740. Den udkom senere i mange nye udgaver. Den havde et pietistisk præg. En af de udleverede salmebøger var i sort bind med forgyldt snit, sikkert til lærerens eget brug. Desuden fik lærerne et eksemplar af Ramus' *Psalmer*. Det drejer sig om biskoppen i Odense og biskop Blochs forgænger, den blide og elskelige Jacob Ramus, der 1781-83 udgav tre hæfter med *Gudelige Psalmer*. Også disse salmer skulle have haft et pietistisk anstrøg. Dertil kom den tyske digter Christian Felix Weisses sange for børn med noder, oversat af Hans Jørgen Birch. De blev uddelt ved skolerens begyndelse. Weisses sange var så populære, at de også indgik i 1784-udgaven af *Børnevennen*. Endelig blev udleveret Gellerts sange, dvs. Chr. Fürchtegott Gellert: *Aandelige Oder og Sange* (1775), oversat til dansk af Jo. Ernst Heilmann. Den kom senere i flere nye udgaver. Gellert var en af de tyske oplysningstænkere, som fik størst indflydelse i Danmark, både via hans undervisning i moral, og gennem det venskabelige samvær, han som universitetslærer i Leipzig udviste over for mange danske studerende, bl.a. brødrene Reventlow.

Lærerne modtog desuden i marts 1784, foruden Det Nye Testamente, også *Pontoppidans liden Forklaring*. Det kan ikke være Pontoppidans forklaring *Sand-*

hed til *Gudfrygtighed* fra 1737, der var en omfangsrig bog. Det har med sikkerhed været Saxtorphs *Udtog af Er. Pontoppidans Forklaring, til de Eenfoldiges Nytte uddraget*, der var udkommet i København i 1781, og som med sine 96 sider var af betydeligt kortere omfang end originalen fra 1737. Den bliver i hvert tilfælde omtalt under et af kommissionsmøderne, fordi en pige så sit snit til at tage den med hjem.

Regnebogen var ikke en nyskabelse, men formentlig klassikeren Christian Cramers *Arithmetica Tyronica eller grundig Vejviisning til praktisk at lære al fornøden Huus- og Handelsregning*, som var kommet i et tal nye oplag efter førsteudgivelsen i 1735. Den var oprindelig tiltænkt købstadsbørn, som skulle have indgående kendskab til regnekunsten for at kunne bedrive handel og andre købstadserhverv, men kom nu til at danne grundlag for bønderbørns fremtidige regnskabskyndighed. Det kan muligvis også være en anden regnebog af samme forfatter, nemlig samme Cramers *Anviisning eller Haand- og Ciffer-Bog over hans Regne-Bog*. Den blev udgivet i 1765 af Cramers søn, H.C. Cramer.

Suhms *Danmarks og Norges og Holstens Historie i Udtog* skulle anvendes til lærerens egen undervisning og fortælling, mens Abildgaards *Heste-Kvæg-Læge-Bog* var ment til brug for lærerens landbrugsundervisning.

Degnen Mølmark, som ikke var pædagogisk uddannet som Schmidt i Gærup, fik til sin hjælp i marts 1784 udleveret en bog mere end Schmidt, nemlig Jochims *Forsøg til bedre Underviisning i Landsbyeskolerne*. Jochims bog var udkommet allerede i 1761 og oversat fra tysk af A. Wøldike. Bogen findes omtalt i Rugaards *Skolebibliothek* fra 1847 og er da placeret under bøger, som omtaler skolens forfatning.

Registreringen af de udleverede lærebøger viser, at der var ingen lærebøger i faget skrivning. I skolekommissionen blev det i 1784 oplyst, at Reventlow ville sende sin forvalter til København for at finde egnede skriveforskrifter. Oplysningen er bemærkelsesværdig. Der er vitterlig blevet udarbejdet omfattende skriveforskrifter til undervisningen på Brahetrolleborg, men formentlig er de blevet vraget af Reventlow. De indgik nemlig ikke i skolekommissionens drøftelser af undervisningsmateriale. Når vi kender dem, er det fordi, at der i godsarkivet befinder sig en nydelig håndskrevet forskriftsamling udarbejdet af sognepræst C.C. Birch. At stedets sognepræst og Reventlows nære hjælper lå inde med en utrykt lærebog i skrivning er omgærdet med mystik.⁴ Muligvis er den blevet anvendt til skriveundervisning for voksne i aftenskolen. En del af læsestykkerne var nemlig udformet som skriveøvelser for voksne, der snart skulle giftes og blive forældre. I skriveøvelserne var indlagt gode råd om børneopdragelse.

En af de bøger, der ikke bliver omtalt i referaterne fra skolekommissionen, er Luthers lille katekismus. Det betyder ikke, at bogen ikke fandtes og ikke blev

⁴ Birchs forskriftsamling vil blive indgående analyseret i den kommende bog om skolereformerne på Brahetrolleborg.

benyttet, men den blev åbenbart ikke indkøbt særskilt, formodentlig fordi den fandtes i ethvert hjem. Den skulle siden århundreder følge mennesket gennem hele livet. Katekismen blev imidlertid på Brahetrolleborg kun brugt i 2. klasse for de børn, der havde lært at læse. Det var ikke den bog, man satse på, da det nye reglement skulle gennemføres i 1784. En anden bog, der ikke omtales i 1784, er den bog, som sammen med *Børnevennen* blev kernen i det ny lærebogssystem, Johan Andreas Cramers katekismeforklaring: *Kort Undervisning i Christendommen anordnet efter allerhøieste Befaling til almindelig Brug i de danske Skoler i Hertugdømmet Slesvig for at lære rigtig at forstaa Luthers lille Catechismus*. Den udkom nemlig først året efter, at det nye skolereglement blev indført, men blev da hurtigt indkøbt og erstattede Pontoppidans liden Forklaring af Saxtorph.

Cramers bog gav Reventlow problemer med de gejstlige myndigheder i 1790'erne. Han havde dog hele tiden Danske Kancellis støtte til at bruge den, selvom den kun var autoriseret til brug i hertugdømmerne. Cramers rationalistiske holdning viser sig måske bedst i hans indledende spørgsmål til børnene: "Ønske vi ikke alle at være fornøiede og glade?" I Erik Pontoppidans katekismeforklaring var spørgsmålet rettet direkte mod barnet og lød: "Kære Barn, vil du ikke være lykkelig paa Jorden og salig i Himmelen?". Cramer havde fjernet det hinsidige og koncentreret sig om det jordiske liv, og hans spørgsmål var generelt gældende og ikke et direkte spørgsmål rettet mod et enkelt barn. Hans forklaring indeholdt i øvrigt af en række ordforklaringer i et mundret sprog, så børnene kunne forstå, hvad udtryk som "almægtig", "retfærdiggørelse", "sandhed" m.v. var. Oplysningstidens fornuftskrav og nyttetænkning prægede bogen, og det var nok årsagen til, at biskop Bloch i Odense ikke kunne lide den, men samtidig grunden til, at embedsmændene i Danske Kancelli støttede den.

Der er ingen tvivl om, at lærerne med skolebogsmaterialet i 1784 og 1785 blev i stand til at give børnene en moderne undervisning, hvor sigtet var at udvikle børnenes refleksionsevne og fornuft. Samtidig viser skolekommissionens bogfortegnelse, at børnene ikke kun skulle være henvist til Cramers rationalistiske katekismeforklaring og *Børnevennens* nyttige småfortællinger og landbrugsundervisning, men også skulle møde tidens sangskat, hvor et pietistisk islæt var umiskendeligt. Gennem lærernes fortællinger kunne de tillige møde Holbergs komedier og Samuel Richardsons moralske historier. Det kan måske ikke undre, at nogen kaldte skolerne for de højlærde skoler på Brahetrolleborg. For hvor kunne man ellers se en lignende undervisning finde sted uden for de højlærdes kredse i købstæderne?

Straffe

På et punkt afslører skolekommissionsprotokollen, at eftertiden har haft et for positivt syn på den modernitet, der fik gennemslag på Brahetrolleborg i slutningen af 1700-tallet. Det billede, vi almindeligvis har af Reventlows skole-reformer, er blandt andet, at børnene skulle være fri for straf i skolen. Det er et både korrekt og forkert billede. Børnene blev ikke straffet i skolen. Lærerne måt-

te nemlig ikke slå. Det var et udslag af oplysningstidens moderne opfattelse af lærergerningen. Læreren skulle være elevens ven og mentor. Men det betyder ikke, at børnene ikke blev straffet. Straffen skulle blot eksekveres af sognets fattigfoged efter, at straffens karakter først var blevet besluttet i skolekommissionen. Men det var lærerne, der indberettede børnenes forseelser til kommissionen.

Møderne i skolekommissionen blev hver gang underskrevet af de tilstedeværende medlemmer. J.L. Reventlow underskrev altid først, derefter sognepræsten C.C. Birch. Herefter følger i dette tilfælde godsets hovmester Hans Harder, der en tid gav skoleholderne udvidet undervisning, skriveren Fridrich Plambech, efterfulgt af Reventlows privatlærer Diderik Hahn, der senere blev general de Mezas elskede mentor under hans uddannelse ved den såkaldte pensionsanstalt på Brahetrolleborg; så følger de tre skoleholdere: Christian August Schmidt i Grønderup, Johannes Hansen Pade i Haagerup og Hans Simonsen i Gærup. Til sidst de tre repræsentanter for "skoleinteressenterne": Søren Hansen, Jørgen Christensen og Anders Pedersen. Den sidste var næppe skrivedyndig. (Foto: Ingrid Markussen).

Der var et væld af straffetyper i brug. Der var både skamstraffe – såsom at ligge på knæ med skammehue på hovedet, sidde for sig selv uvirksom i skolestuen, mens børnene fornøjede sig i frikvartererne eller var beskæftiget med undervisningen. Denne type straffe blev forbudt i 1814-skolelovene. Ofte måtte et straffet barn på Brahetrolleborg rykke ned i klassen og sidde bagerst i skolestuen. Det var skolekommissionen, der bestemte, hvornår et barn kunne rykke frem igen og sidde efter flids- og skolemæssig fremgang. Der var også hårdere straffe, såsom at blive slået i hånden med et lille ris eller blive slået på ryggen med en tynd tamp. Det var straffe, som også 1814-skolelovene indførte som gældende for hele landet. Endelig var der en straf, som aldrig er mødt andre steder end her, og næppe kunne eksekveres uden for landets godssystem. Ved tyverier af meget alvorlig karakter kunne et barn blive puttet i godsets fangehul for at afsone straffen på vand og brød i nogle dage.

I tilfælde af tyveri begået af et skolebarn, hvor skolekommissionen måtte udrede begivenhedsforløbet, forandrede skolekommissionen overraskende karakter. Fra at have været en protokol med lakoniske oplysninger om skolebøger, eksaminationer, oprykning fra 1. til 2. klasse og fra 2. klasse til konfirmation etc., bliver den en retsprotokol, hvor vi gennem skriverens referat af de samtaler, der udspillede sig, kan få et usædvanligt indblik i en sådan retsproces. I de følgende vil jeg vise sagen mod protokollens barn nr. 7 i Grønderup Skole.

Det hører til sagen, at alle børn blev nummererede i skolernes flidsjournaler, og når de omtales i skolekommissionen, henvises kun til deres nummer og skole. Findes ikke flidsjournalen bevaret, er det ikke muligt at se barnets navn. Om nr. 7 er det muligt ud af referaterne at se, at hun er en forældreløs pige, som bor hos Johan Knudsen i Grønderup. Johan Knudsen var i folketællingen 1787 en daglærer på 55 år, der var gift for tredje gang med en noget yngre kvinde. Nr. 7 boede på det tidspunkt ikke mere hos familien.

Nr. 7 har ikke haft det godt hos sine stedforældre. Hun dukker første gang op i protokollen i november 1785, fordi hendes stedfader havde revet hendes skrivebog i stykker. Hendes stedfar bliver kaldt hen til skolekommissionen for at forklare sig. Han undskyldte sig med, at det var sket i overilelse og lovede, at det ikke ville ske igen. I samme måned havde nr. 7 stjålet madpakken fra en skolepige på vej til skole. Madpakken var lagt ind i et stykke klæde, og dette var kastet ind i en have. Maden var spist, og nr. 7 indrømmede forseelsen. Nr. 7 undskyldte sig med, at hun ikke havde fået madpakke med de sidste tre dage fra sine stedforældre og var sulten. Stedfaderen blev igen indkaldt for skolekommissionen for at forklare sig. Nr. 7 fik som straf for sit tyveri af madpakken lov til at skamme sig under morgenbønnen, men fik ikke anden straf, da man fandt omstændighederne formildnende. I marts-april 1786 gik det galt igen. Nu havde nr. 7 snuppet en bog af nr. 30, men også skoleholder Schmidts eksemplar af Saxtorphs *Udtag af Pontoppidans Forklaring*. Hvad hun skulle bruge bøgerne til, fortæller referatet ikke. Stedfaderen sendte Saxtorphs *Udtag* tilbage til skolen, da han tvivlede på, at hun havde fået den til eje. Han kom åbenbart også denne gang til møde for skolekommissionen. Her beklagede han sig over en langt mere alvorlig forseelse, som nr. 7 havde gjort sig skyldig i, og som kom til at give hende en betydeligt hårdere straf end første gang. Uden stedforældrenes viden havde hun taget en del tøjstykker fra sin afdøde mors tøjkeste og solgt dem til kammerater, der skulle til konfirmation.

Skolekommissionens referater af retsprocessen har unægtelig både gribende og morsomme detaljer. I nedenstående uddrag af protokollen fra onsdag 12. april 1786 kommer vi ind i sagen efter, at referatet havde bragt en indledning om salget af de forskellige stykker tøj til de to piger nr. 20 og 31.⁵

”Commissionen havde til den Ende indkaldet til i Dag No 20 og No 31 tilligemed deres Forældre, som tillige med No 7 her var tilstede, og blev derpaa saa først Michel Foed⁶ indkaldet og til ham givet følgende Spørsmaal: 1. om hans Datter Anne Marie havde tilbragt ham noget Linnet for nogen Tid siden? 2. hvori samme da bestod? 3. om han var viidende hvorledes hans Datter var kommen til dette Tøj?

⁵ Transskriberingen følger referentens stavning.

⁶ Mikkel Albrechtsen, almissemænd og krøbling, boende i Nybygdgårde sammen med hustruen Margrethe Andersdatter ifølge 1787-folketællingen. Mikkel gik i daglig tale under navnet Mikkel Fod grundet sit handicap.

Michel Foed benægtede, at han var gandske uviidende om alt det omspurgt, men til sidst, efter han i forveien var bleven advaret om at siige sin Sandhed, svarede, at han icke vidste af noget som Johan Knudsen i Grønderup⁷ kom og afhændtede det omspurgt Liintøj, som han tilstoed bestode af 1 Tørklæde, 2 a 3 Liin, 1 Barne Hue og meere som han nu icke erindrer sig, og hvorfor Johan Knudsen betalt ham hver efter sigende 5 Sk., som han foregav at hans Datter havde betalt No 7.

Derefter blev indkaldet Michel Foeds Kone Margrethe Anders Datter, som til første Spørgsmaal svarede – Ja! Hendes Datter havde rigtig nok tilbragt hendes noget Lintøj. Til andet Spørgsmaal: det var saavidt hun erindrede sig 1 Blaaegarns Serviette, 3 Liin., 2 p. gl. Helærme og 1 Barne Hue. Til tredje: Hun vidste icke hvorledes hendes Datter var kommen til dette Tøj førend hun bragte hende det i Huuset i Overværelse af No 7, til hvem hun skal have sagt, at hun nemlig No 7 ventelig icke paa lovlig Maade, var kommet til dette Tøj, men da hun svoer derpaa, svarede Deponenten hende, at det imidlertid skulle blive liggende ubeskuet hos hende, i fald der skulle komme Eiermand dertil. I Anledning af dette Svar blev hende tilspurgt for det 4de, hvorfor hun da icke strax bragte Johan Knudsen i Grønderup dette Lintøj, siden hun tvivlede om, at hans Stif-Datter ei paa lovlig Maade var kommen dertil, og altsaa ventelig maatte være hendes Forældre tilhørende. Dertil svarede hun: at No 7 forbød hende, at hun paa ingen Maade maatte sige hendes Moder det, da hun ellers frygtede hun slog hende i hield derfor.

5. Hvorfor føyede hun da No 7 i denne hendes Begæring og ei saa meget snarere anmeldte det for hendes Forældre. Resp: Hun ville icke bære Johan Knudsen dette Tøj tilbage, siden hun havde sagt Datteren, at de kunne afhænde det naar de ville.

6. Om hun da icke var vidende om, at saadane umyndige var gandske uberettiget til enten at handle, købe eller sælge, lige saa liidet som hun eller andre tør købe noget af dem? Resp: Ja det vidste hun vel.

7. Spørgsmaal: Hvorfor har hun da heri handlet tvært imod? Resp: Hun beklagede sig at hun heri havde ladet sig forføre.

8. Har hun da icke solgt eller bortgivet noget af det Tøj som No 7 har tilbragt hendes Datter. Resp: Nei

9. Hvor meget har hun eller hendes Datter da betalt No 7 for det bekomne Tøj? Resp: Hun havde selv ei betalt hendes noget derfor og hvad hendes Datter havde givet hende vidste hun icke, men Johan Knudsen havde betalt til hende selv 5 Sk derfor.

Derpaa aftraadte hun og igjen blev indkaldet hendes Datter Anne Marie som til 1. svarede Ja!

⁷ Johan Knudsen, boende i Grønderup og daglejer ifølge 1787-folketællingen.

Til 2. Det bestod af 1 Serviette, 2 Liin, 1 Stg Silke Baand, 1 Barne Hue, 2 pr Helærme

Til 3. Hun havde bekommet det af No 7 i Grønderup som først tilbød hende Baandene for 1 Stg Mad, som hun i førstningen ei ville modtage af Frygt for at No 7 ei paa lovlig Maade var kommen dertil, da denne forsikrede hende, saa kiøbte hun Baandene af hende som meldt for 1 Stg Mad.

Til 4. Hvad har hun da betalt No 7 for det øvrige Tøj. Resp: Hun havde givet hende 2 Sk for Servietten og 3 Sk for Helærmene samt for det øvrige 1 Stg Mad.;

Til 5. Hvor har hun bekommet disse Penge fra som hun har givet for dette Tøj? Resp: Hun har faaet dem af hendes Moder hiemme.

Til 6. Vidste da hendes Moder hvortil hun vilde anvende dem? Resp: Ja! Den gang hun bragte hendes Moder Baandene, og sagde hvor meget de skulle koste, sagde hun tillige af hvem hun havde faaet Baandene.

Til 7. Betalte hun eller hendes Moder No 7 Pengene for dette Tøj og hvor skeete det? Resp: Hun betalte selv No 7. Pengene ved Skolen.

Til 8. Har hun endnu meere Tøj i Behold hiemme af det hun har bekommit af No 7 og hvori bestaaer det? Resp: Ja! Hun har endnu 1 Hvergarms Tørklæde hiemme som hendes Moder tillige er vidende om.

Til 9. Hvorfor bekom Johan Knudsen da icke dette Tørklæde tillige med det andet Tøj da han afhændet det? Resp: Hun svarede først at det var forlagt i blandt hendes øvrige Tøj og der til ei kunde erindres, men da hun blev advaret at sige Sandhed og man ei troede hende havde saa meget tøj, at det tørklæde saa let for hende kunde forkommes, erklærede hun, at den rette Aarsag hvorfor Johan Knudsen ei bekom Tørklædet, var fordi hun havde gaaet dermed og ville først vaske det, og da hun derpaa blev tilspurgt for det.

Til 10. Om hun da tilkiendegav det for Johan Knudsen, at hun havde endnu dette Tørklæde, som først skulle vaskes, svarede hun Nei!

Til 11. Om det da var hendes hensigt at beholde det Tørklæde siden hun ei havde talt noget derom til Johan Knudsen eller endnu tilbageleveret det? Resp: Nei! Hun ville som mældt have leveret ham det naar det var vasket som først skeedte sidste Søndag.

Til 12. Hvorfor har hun da ikke afleveret det siden til No 7 eller hendes Fader? Resp: Nei, fordi ingen af dem havde forlanget det af hende.

Da denne Anne Marie ofte imodsagde sig selv i sine Svar paa de til hende fremsatte Spørgsmaale og hun paa ingen Maade ville følge Sandhed, uagtet alle de til hende givne Advarsler, saa blev det icke anseet for fornødent at questionere hende længere, men derefter blev begge hendes Forældre indkaldet igien og hendes Svar for dem blev siden bekiendtgjorte, samt de begge her først tilspurgt; om de endnu hare meere Tøj i Behold hiemme af det de eller deres Datter har bekommit af No 7 og hvori da samme bestaaer? Michel Foeds Kone svarede i førstningen hertil Nei! Men

da man siden bekendtgjorde hende hvad hendes Datter i dette henseende havde fortalt svarede hun: at det vel kunde være mueligt det nu var hie-mme, dog vidste hun det ikke til visse og ville ikke tilstaae at hendes Datter havde det med hendes vidende. Hun tilkiendegav ellers at saavel No 28 som No 30 havde handlet paa samme Maade med No 7, som hendes Datter, og efter at hun derpaa længe havde som sædvanlig vist en slet Opførsel her for Commissionen løb hun til sidst ud af Dørren uden given Tilladelse”.

Som det fremgår af referatet, er replikkerne så mundret gengivet, at der ville kunne opsættes et teaterstykke ud fra skolekommissionsprotokollens oplysninger. Sagen slutter ikke med, at Anne Maries moder løber ud af lokalet – formentlig smækkende med døren. Sagen viser sig endnu mere kompliceret og involverer flere personer end først antaget, hvorved kommissionen måtte indkalde nye vidner. Da det viste sig, at nr. 7 havde brugt de fleste af pengene til at rafle med flere drenge fra Gærup Skole, flyttede kommissionen ud til skolen for at afholde det sidste møde i sagen. Så var man da sikker på at kunne fange evt. nye medskyldige ind på stedet og endelig få afsluttet sagen. Straffen blev udmålt i dette møde fredag 28. april 1786, og den blev hård. Referenten skriver:

”No 7 har stiaalen adskilligt Liin-Tøj (og andre Smaae Ting fra hendes Sted-Forældre) og solgt det til No 20, 28, 30, 31 og 42 for Penge, Penne-Fieder og Spiise-Vahre. Desuden befunden i endeel Usandheder, slaaet No 42 paa Skole-Veien og tillige raflet med adskillige om Penge. Saa tilkiendes hun for alle disse Forbrydelser nogle følsomme Slag af en Tamp paa Ryggen, som efter Omstændighederne i Dag ved Executionen paa Veien uden for Skolen skal blive bestemt; derefter skal hun tils viidere sidde paa en Bænk for sig selv i Skolen og imidlertid betages ald Samqvem med andre Børn, indtil hun ved en kiendelig forbedret Opførsel kan igien af Commissionen blive tilladt at rykke op i hendes forrige Plads.”

De øvrige involverede gik heller ikke fri for straf:

”No 20 som har kiøbt adskilligt af No 7 og deraf tilbageholdt et Tørklæde, ligesom No 42 har kiøbt 2de Liin og ligeledes tilbageholdt dem, samt modsagt sig selv endog Forhørt adskillige gange, gives hver nogle Slag af et Riis i Haanden ligeledes uden for Skolen.

No 31 har ligesaa kiøbt et Tørklæde og et Korsklæde? af No 7 og derfor betalt 2 Sk. i Penge og nogle Æbler, men Pengene nægtede hun indtil No 7 overbeviste hende derom, og for saadan urigtig Nægtelse ansees hun tillige og gives lidt mindre Riis i Haanden end de næst forrige. No 30 har vel kiøbt nogle Baand af No 7 og No 28 ligeledes nogle Snore og Baand. Men

i Betragtning af de strax har tilstaaet det, tilbageleveret No 7's Fader det tilkøbte og ellers har viist en god Opførsel i Skolen, saa tilgives dem for denne gang Straffene, og de faaer kun alleene en mundtlig Irettesættelse.

I Henseende til disse som har raflet med No 7, da eftergives dem for denne gang Straffene derfor, siden Raflen har været meere almindelig hidtil ved Giærup Skole end ved de af No 7 angivne, ligesom hvad den eene endnu ved saadan Raflen har tilgode hos den anden ei af nogen maae betales, og ald Raflen for Fremtiden enten med Penge eller Knapper blive alle Børnene forbuden.

Hvilke forbemelte Straffe strax i Dag paa den foranførte Maade blev strax exeqveret”.

Den sidste bemærkning viser, at skolekommissionen ikke bare var dømmende myndighed over for skolebørnene, men også eksekverende myndighed. Og straffen skulle eksekveres i overværelse af skolens børn til skræk og advarsel. Som sagen viser, møder vi her flere af de straffeformer, som fandt sted ved skolevæsenet på Brahetrolleborg. Både slag med et lille ris og af en tynd tamp blev tilladt i 1814-skolelovene, men skamstraffene blev forbudt. I dag kan man synes, at straffene var hårde for så forholdsvis uskyldige rasperier, men samtidens opfattelse af tyverier fulgte mosaiske retsprincipper, og i danske tugthuse sad mange fanger indespærret i årtier på grund af tyverier af ganske få tøjgenstande fra deres herskab.⁸

Det er ikke sidste gang, vi møder nr. 7 i skolekommissionsprotokollen. Den sidste indførsel viser, at hun af en dreng havde modtaget seks skilling, som hun skulle levere til en anden. Hun afleverede de fem, beholdt selv den sjette og købte hvedebrød for pengene. Formentlig har hun stadig haft brug for ekstra rationer af mad i det hjem, hun var placeret i. Straffen for gentagen uærlighed blev blandt de hårdeste, der blev eksekveret: 12 slag med tampen på ryggen.

I folketællingen fra 1787 kan vi se, at nr. 7 ikke mere bor hos Johan Knudsen i Grønderup. Enten er hun blevet forflyttet til en anden familie, eller også har hun forladt hjemmet for at komme ud at tjene.

Af ovennævnte referat fra skolekommissionen kan man få indtryk af et strafregiment på Brahetrolleborg. Det er dog ikke tilfældet. I løbet af de 20 år, hvor protokollen er systematisk gennemgået, er der kun ganske få tilfælde, hvor disciplinære problemer eller tyverier blandt skolebørnene medførte straffe. De er alle placeret i de første år, hvor det nye skolereglement blev implementeret. Det ser ud til, at forholdene stabiliserede sig efterhånden.

⁸ Ingrid Markussen: Frigivet til ægteskab? København, kvinder og kærlighed. *Historiske meddelelser om København* 1993: 75-101.

Afrunding

Som denne artikel har givet et lille indblik i, rummer skolekommissionsprotokollen fra Brahetrolleborg en guldgrube af oplysninger om etableringen af det nye skolereglement på Brahetrolleborg i 1783-84. Den nuancerer det gængse billede, der i såvel lokalhistoriske udgivelser som i almen skolehistorie har været tegnet af et uproblematisk reformarbejde på godset.⁹

Referaterne i skolekommissionsprotokollen giver for det første et indtryk af de forhold, mange børn i landbosamfundet levede under. Enten man var forældreløs eller ej, var mange af børnene placeret hos fremmede eller hos familie for at tjene ved siden af, at de gik i skole. Ikke alle levede hele deres barndom i deres eget hjem, og gjorde de det, så fik de af og til selskab af udefrakommende børn, som gik i skole sammen med dem. Det fremgår ikke umiddelbart af skolekommissionsprotokollen, at der fra skolens side blev gjort forskel på familiens børn og tjenestebørn. Skoleforsømmelserne ser ud til at være lige store for begge parter, og karaktergivningene viser ingen klar forskel. Men her henstår endnu yderligere undersøgelser for at kunne dokumentere dette forhold.

I skolereglementets straffebestemmelser indgik ganske vist moderne tiltag, som at lærerne ikke selv måtte slå børnene, og at de mildeste straffe betød udelukkelse fra skolens fornøjelser. På den anden side viser protokollen også, at Reventlow gik ind for både hårde legemlige straffe og i sidste ende indespærring, hvis han fandt det fornødent. Hvorfra han har fundet inspiration til denne pædagogik, er endnu uklart, da den ikke indgik i oplysningstidens almindelige pædagogiske tænkning.

Gennem skolekommissionsprotokollen kommer det klart frem, hvor gennemgribende en forandring af forældrenes forhold til deres børn det nye reglement var. Ikke alene skulle børnene nu forlade hjemmet hver eneste dag for at gå i skole, men de skulle også lære et helt nyt pensum, og forældrene kunne ikke mere som tidligere følge med i børnenes fremgang i skolen ved at kontrollere deres udenadskundskaber.

Det nye reglement greb ind i husfaderens ansvar for børnenes opdragelse ved at skyde lærerstanden ind som en myndighed ved siden af og næsten på højde med de gejstlige. Det var lærerne, der meldte om børns forsømmelser, forseelser og eksamenskarakterer til skolekommissionen. Det var skolekommissionen, der derpå bestemte, hvilke børn der var så dygtige, at de kunne rykkes op fra første til anden klasse og fra anden klasse til konfirmation. Det var også skolekommissionen, der multerede forældrene for børnenes forsømmelser og bestemte, hvilken straf deres børn skulle have, når de havde været oppe at slås eller rapset

⁹ Se de jubilæumsskrifter, som er udkommet for at fejre skolereformerne fra 1783, f.eks. N. Rasmussen Søkilde: *De Reventlowske Skoler for Hundrede Aar siden som de første filantropiske Folkeskoler i Danmark* (1883): 45. Se også Joakim Larsen: *Bidrag til den danske skoles historie 1784-1818* (1893/1984): 44f. Den nyeste fremstilling er Christian Larsen, Erik Nørr og Pernille Sonne: "Da skolen tog form. 1780-1850". Bind 2 af *Dansk skolehistorie* (2013): 76ff.

et eller andet. Hele skolesystemet blev et indgribende projekt, som påkaldte sig kritik både fra uvillige forældre kredse og fra de gejstlige myndigheders side. Men protokollen viser også, *hvor* moderne en tankegang Reventlow på mange punkter forfulgte. Ud fra hans betragtning må 1814-skolelovene på afgørende punkter anses som et tilbageslag – bl.a. den fortsatte gejstlige dominans i skoletilsynet, som han havde prøvet at undgå, og den udenadslære af religiøse tekster, som han forbød, men som fortsatte efter 1814.

Der er en mærkbar frygtløshed over Reventlows vilje til at påtvinge sine bønder en så fremmed skoleform. Det gav uomtvisteligt børnene et markant udvidet kundskabsniveau i skolen med fokus på udvikling af deres fornuft og evne til at reflektere og udtrykke sig mundtligt og skriftligt. Samtidig kan det synes som et paradoks, at Reventlow, samtidig med at han i 1788 frigav bønderne til arvefæste, så de ikke mere skulle være underlagte godsejerens husbondefunktion, begrænsede bøndernes ansvarlighed over for opdragelsen af familiens børn. Det peger frem mod de konflikter, som de grundtvig-koldske kredse i 1800-tallet blev involveret i, og som resulterede i friskoleloven 1855, der gav forældre ret til selv at bestemme om deres børns skoleforhold.

English abstract

The estate of Brahetrolleborg as exponent for the modern – The Brahetrolleborg protocol of the school commission

In 2014 Denmark is celebrating the anniversary for the national elementary school laws of 1814. However, at the island Funen, in the South of the country, they celebrate the 230 anniversary. Already in 1784, the philanthropic estate owner, Johan Ludvig Reventlow, reformed the schools at his estate Brahetrolleborg in a very modern way and his reforms influenced and inspired the development of the national school laws of 1814. The article includes characteristic features of Reventlow's new school system; new school buildings, pedagogical educated teachers, everyday school systems, a quite new curriculum and several new schoolbooks. The primary source of the article is the protocol of the estate's school commission. Today it is kept in one of the three old school buildings which have been transformed into a school museum. The protocol shows that it was difficult to get the parents to accept an everyday school and a new curriculum with much less weight on Luther's Small Catechism and on learning by heart.

Ingrid Markussen, f. 1938, mag.art. i historie fra Københavns Universitet 1966, dr.philos. 1992 fra Oslo Universitet. Ansat ved Institut for Dansk Skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole som amanuensis fra 1966, fra 1992 som docent. 1997-2006 professor ved Oslo universitet. Har forsket i dansk-norsk skoles historiske udvikling, landboreformernes betydning for skole og samfund, befolkningens alfabetisering, velfærdsstatens udvikling og reformationens opdragelsesprincipper. Af bøger kan nævnes: Prinsesseskolerne i Søllerød (1973), Visdommens lænker. Studier i enevældens skolereformer fra

Reventlow til skolelov (1988), Til skaberens ære, statens tjeneste og vor egen nytte. Pietistiske og kameralistiske idéer bag fremvæksten af en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet (1992/1995) og om læreruddannelsens første tid i – for at blive en god lærer. Seminarier i to århundreder (2005). Er bidragyder til den kommende Dansk Pædagogisk Idéhistorie.